

Слободан Јокић

мастер студије

Светотајински живот Православне Цркве у Црној Гори за вријеме Митрополита Илариона Рогановића (1860–1882)

Са доласком на митрополита Илариона, долази до постепен увођења реда у Православној Цркви у Црној Гори. Митрополит Иларион Рогановић, рођен је 12. јула 1828. године у Подгорици од родитеља Ђура и Марије, рођене Марковић. Књизи се учио код попа Алексија Радичевића и јеромонаха Исаије Бајковића, који га је замонашио у манастиру Врањини. У чин јерођакона рукоположио га је 1843. године Митрополит Петар II, а 1847. у чин јеромонаха. Постављен за старјешину манастир Ждребаоник после смрти јеромонаха Исаије, а 1856. године позван је на Цетиње „да изучава богословске предмете у цетињској семинарији“. Након извјесног времена јеромонах Иларион постао је старјешина манастира Острог. Именован за Митрополита 5. августа 1860. године. Хиротонисан 23. маја 1863. године у Александровској лаври. У току архијерејске службе, освештао је 45 нових храмова, и рукоположио 119 свештеника. Упокојио се 15. јануара 1882. године на Цетињу и сахрањен у Влашкој Цркви. Иларион је био како свједоче његови савременици, једна од најпоштованијих личности, који се одликује природном мудрошћу, која је код њега везана са једном стварно ријетком добротом срца. Тиме је био омиљен и код великих и код малих¹, тихе нарави, некористољубив и омиљен у свештенству и народу.²

Околности под којима је Митрополит Иларион имао да ради нијесу биле лаке. Пред Митрополитом је био велики посао унутрашњег уређења Православне Цркве, који је започет за вријеме књаза Данила који је издао неколико уредби које се тиче увођења реда у Цркви. Тако је Књаз Данило је воспоставио једну наредбу митрополита Петра Први о наградама свештеника: По томе свака кућа треба да преда свакоме попу по 30 литара жита годишње, што се звало бир. Осим тога, за поједине услуге се плаћа посебно, за погреб домаћина и домаћице два талита, дјетета један талир, за прекаду крсног имена двије проскуре, за крштење дјетета објед.³

Књаз Данило је уздао и наређење „да свештеници служе сваке неђеље у својим парохијским Црквама, и да се свако чељаде, од дванаесте године па унапријед, мора редовно исповиједати и причешћивати“.⁴

Иларион је затекао свештенство које је било у већини случајева необразовано и неписмено, немарно а због малих и нередовних прилика морали су да се баве световним пословима (неки су држали и крчме)⁵. Свештеници нијесу носили браде, нити мантије, већ је сваки оружан ходио и у саме дане богослужења.⁶

¹ Нићифор Дучић, Историја СПЦ, 260.

² Исто, 261.

³ Ђоко Слијепчевић, Историја СПЦ, књига 2, Београд 2002, 277.

⁴ Павле Чупић, Српска Православна Црква у Црној Гори, Гласник Православне Цркве у Краљевини Србији, св. За мај и јун 1901, 597.

⁵ Цркве и школе у Црној Гори, Записи, књ.21, 6, 1939, 349.

⁶ Ф. Радичевић, Кратки преглед на наше свештенство у прошлости и садашњост, Просвјта, лист за цркву и школу, св.1, год.6, Цетиње, 1895, 37.

Монаштво практично није ни постојало. У цијелој Црној Гори било је 11 активних манастира са укупно два проста монаха (један на Цетињу, други на Чево при-служује при парохијској Цркви, јеромонаха шест (у Ђелији Пиперској, у Острогу, на Дуги, у Орахово, под Малинско, у Бијелој, игумана један у Морачи, архимандрит један на Цетињу. Женских манастира није било.

Прва иларионова окружна посланица за подручно свештенство односила се на наредбу за обавезно ношење брада, која је имала велики отпор у свештенству, иако је у њој запријеђено да ко се оглуши о њу, одузима се парохија и ставља се под забрану свештенства. Увео је између осталог: да парохијско свештенство води парохијске црквене књиге: рођених, крштених, вјенчаних и умрлих, да свештеници за свој рад примају плате и да свештеници могу носити народно одијело ако немају службено.

Године 1864. уведени су протопрезвитерати и постављени протојереји (имали дванаест кућа више него јереји). Нова расподела парохија по броју становника извршена је 1866. године, а 60 свештеника је остало без парохије.

Ипак, оно што је Иларион највише желио било је увођење редовног богослужења, прије свега редовног служења Свете Литургије у парохијским црквама сваке недјеље и празника. Сам велики љубитељ богослужења трудио се кроз своје бесједе и нарочито посланице да свештенство и народ подучи па и да запријети да што чешће долазе на богослужења. Тако у једној посланици парохијском свештенству он подучава:

„Ако свештеник који није у стању посведневно служити вечерњу и јутрењу, тај је безусловно обавезан у дане недјељне и празничне по уставу дужан служити: вечерњу, јутрењу и Боженствену Летурђију, који би се осудио против овога поступити тај неће одговорити најсветијој дужности својој зато на нашу највећу жалост бити ће подвргнут најстрожијој одговорности. На Божанственој Литургији сваком даном приликом просто и разумитељном са светога Олтара дужан је поучавати народ у главним дужностима хришћанских добротина! Добри и вриједни свештеник који није најемник, него пастир Христова стада поред свега што ће грађанске власти употријебити свој очински савјет да народ у дане недјељне и празничне похађа нас (Цркве) он неће очекивати да му свјетске власти, каквом енергијом привођевају народ у Цркву на богослужење, него ће сам проповједом слова Божија, привођети народ, да у љубави похађа Цркву у дане недјељне и празничне.“⁷

Од велике помоћи за богослужбени круг године био је „Орлић — црногорски годишњак“, (излазио од 1865–1870 и 1885), у коме је штампан календар гдје се наводе прецизни подаци о годишњем богослужбеном циклусу. На почетку се наводе подаци о датумима покретних празника, времену поста, задушницама (има их три) недељним јеванђељима (глава и стих, нема зачала) итд. Празници су обиљежени подељаним словима и имају крстић испред. Упорјеђујући тај календар са данашњим званичним календаром СПЦ⁸, видјећемо већину сличности и подударана али и поједине разлике. Силазак Светог Духа се слави у недељу и понедељак. Видовдан — Српски цар Лазар и Света Петка нијесу обиљежени као празници док је свети Спиридон чудотворац обиљежен као празник.

Назначени су посебно рођендан и имендан (књаза Николе) Свијет. Господара Ц.Г. и брд(а) (25 септембар и Никољдан), (Данас) Сабор Богородице је уписан као Божији — дан. Сви остали празници подударују се са данашњим празницима наше Цркве.

⁷ Иларион митрополит црногорски, Посланица парохијском свештенству, 2, јануар 1882. године, АЦМ.

⁸ Црквени Календар за просту годину 2011, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Београд, 2011.

Митрополит је редовно служио недељом и празником и осталим данима кад је било потребе. О томе кад и гдје је служио и какви су обичаји били везани за празник, колико је народа присуствовало службама, имамо многа сведочанства савременика, путописаца и публистике из тога доба. Навешћемо неколико примјера.

„Први дан празника у години је Богојављење, које је у исто вријеме и дан благослова куће. Кад се црквена служба заврши, владика (Иларион) се враћа у двор са великом помоћу да би ту попрскао благословеном водицом сваку одају, затим оставља своје свештенику бригу да се понови иста церемонија у другим кућама“.

О прослави Савиндана на Цетињу часопис „Црногорац“ преноси следеће:

„На богослужењу, при ком је чинодејствовао Његово Високопреосвештенство г. Митрополит Иларион са више свештеника, присуствовали су сви великодостојници црногорски, виши и нижи чиновници и множина побожнога свијета. Иза богослужења ишло се у све школе редом, те је свећена водица по школама и ученици с учитељима цјеливаше часни крст и примише благослов...“⁹

Путописац Густав Раш пише у својим причама о Црној Гори следеће: „Присуствовао сам једне недјеље на богослужењу у манастирској Цркви (на Цетињу). Простор између оба саркофага био је испуњен вјерницима из града и околине... Сви су били окренути истоку, на којем излази сунце. На галерији изнад главних улазних врата налазили су се пјевачи. На средини широког пролаза стојао је владика Иларион, у љубичасто-плавој свиленој одори митрополита, са брилијантима украшеним великим крстом на грудима, он је стајао на једном постолу“¹⁰. Из даљег Рашовог сведочења можемо видјети „начин“ на који се служила свештеничка Литургија:

„Богослужење је обављено на уобичајен руско-православни начин и пропраћено појањем хора на галерији. Свештеници су излазили на једна од врата у иконостасу и онда се опет враћали на траг у најсветији дио храма кроз главна врата у иконостасу, у онај дио храма, дакле, у који ниједна жена не смије да крочи. За то вријеме, као и за вријеме чинодејствија у најсветијем дијелу храма, једном је раскриљена завјеса на главним дверима и опет се закрилила. А када је чинодејствије било окончано појањем хора, нико није напустио манастирску Цркву, а да није приступио пурпурним сомотом прекривеном ковчегу „Великог владике“ Светитеља Петра, да му се поклони и да пољуби руб ковчега...“ каже Раш.

За Божић је служба почињала у поноћ као и на Васкрс. „Ревноснији људи проводе један дио ноћи у Цркви, затим на крају велике службе која траје од поноћи до јутра и када је владика или поп изговорио свечане ријечи: „Мир Божији, Христос се роди“, враћају се кући...“

Митрополит је ипак и поред великих противљења и проблема успио да заведе редовно богослужење. Тако пошто у многим племенима и селима има по неколико Цркава, поставио је овакав поредак односно служење у истима: Рождество Христово, Вазнесење, Богојављење, Преображење, Тројичин дан и на Владалачке фамилијарне свечаности мора се служити служба у оној Цркви, која се изабере за парохијалну. У остале празнике и недјеље мора се служити по реду у свима Црквама, које се налазе у парохији. Кад је којему селу крсно име, мора се служити у његову Цркву. Кад је којој Цркви празник онога светитеља, коме је посвећена, мора се у ис-

⁹ Прослава Савиндана на Цетињу 1872. године, Црногорац, број 3, 19.1. 1880, цит. према Зборнику Древнохришћанско и светосавско наслеђе у Црној Гори, Митрополија Црногорско-приморска, Институт за теолошка истраживања ПФФ, Цетиње — Београд, 2010, 316.

¹⁰ Густав Раш, Црна Гора у причама, ЦИД, Подгорица, 2001, 72.

тој служба држати, а ако у парохији има више села, којима је једно исто крстно име, то у таквом случају мора се служити једне године у једноме, а друге у другој селу итд., а може наћи другога свештеника, који ће му помоћи служити, те ово исто важи ако има у парохији више Цркава, које су посвећене једноме истој светитељу.¹¹

Иларион је имао складан однос са господарским домом књаза Николе без којег не би могао спроводити своје реформе, а који је имао и велики утицај на црквена дешавања. У свим посланицама се напомиње да се свештеници и народ моле за „здравље, напредак и срећу Његовог височанства нашега господара и његовог владајућег дома. Донио је и уредбу за „Спомињање владајућег дома које се има спомињати у свијема црквама црногорским“ у коме се наводи гдје и како у јектенијама, на великом ходу и многољепствију треба спомињати владарски дом. Увијек је служена Литургија и благодарења за владарски дом поводом рођендана, имендана и сличних прилика.

Такав однос је довео и до великог утицаја црквеног на живот православног становништва у Црној Гори. Тако је на примјер нова школска година у свим школама почињала са „призивањем Св. Духа“, а завршавала се са „благодарењем“, а сваки учитељ осим учитељске дужности мора недјељом и празником да пјева у Цркви.¹² У дјевојачком заводу на Цетињу¹³ прије доручка долази кратка молитва. Сваког недјељног јутра се у заводу одржава богослужење, па се онда пјевају литургијске пјесме... Пред одлазак на починак обавља се кратка молитва, којом се завршава дан.

Напоменућемо и Литије које су се често чиниле за благослов приликом жетви, водоосвећења и др. „Тако се често држе поворке (литије) на које иду Црногорци и које имају за циљ, час благослов жетви или водама, час неку завјетну светковину, такође су побожно праћене како мушкарцима, тако и женама и дјецом. Први се задужују да носе слике (иконе) светаца, стално понављајући, пјесме...“¹⁴

Из једне Уредбе 1868. године, која се односила на надокнаде свештеницима за обављање „треба“, можемо најбоље видјети које су свете тајне највише вршене.

Крштење (Свештеник не смије ништа тражити осим ако му ко шта да), Прво вјенчање, Друго вјенчање, Исповијест (у сваком случају бесплатно), Погреб кућног старјешине са 7 литургија, Опијело без литургије, Опијело старјешине са 7 литургија, Опијело без литургије, Опијело члана породице од преко 10 година са 7 литургија, -//- без литургије, опијело младенца до 10 година, Читање јеванђеља над мртвим, 40 литургија, Уље у Цркви (Јелеосвећење), Уље у кући, Молитва над болесником, „опроштај“ на Божјој Литургији, Свећење водике у кући, без богојављенске, свећење водике у стаду, Бир у инорији — од сваке куће по 12 ока жита.¹⁵

Прокоментарисати ћемо само тајну Исповијести. Поимање ове тајне је идентично са поимањем осталих тајни.

У уредби видимо да се исповијест помиње два пута и да се врши бесплатно. У анкети коју је урадио Валтазар Богишић а на коју му је одговарао свештеник највјероватније архимандрит Нићифор Дучић каже се да је Исповијест вршена четири пута годишње и то у току четири поста. А ако не може човјек да се тако исповиједи тада он то мора учинити макар један пут годишње јер ако то не уради не допушта

¹¹ Ф. Радичевић, 40.

¹² Школски Законик, Црногорски законици, зборних докумената, књ.1, Историјски Институт Републике Црне Горе, Подгорица, 1998, 238–239.

¹³ Дјевојачки завод — Виша дјевојачка школа, основао је књаз Никола 1869. Све трошкове ове школе, од оснивања до њеног краја рада, носила је руска царица.

¹⁴ Габријел Фриле и Јован Влаховић, Савремена Црна Гора, ЦИД, Подгорица, 2001, 186.

¹⁵ Константин Петковић, Црна Гора и Црногорци, Подгорица, 2005, 170–171.

му се да се причести. У овоме видимо да је исповијест обавезна форма припреме за причешће, као и наглашавање поста и исповијести а отежавања Причешћа што је идентична ситуација са оном у Карловачкој Митрополији читав један вијек раније.

Друго помињање исповијести као читања „опроштаја на Божјој Литургији“ тј. разрешне молитве „и ја недостојни јереј, влашћу која ми је дата“¹⁶, је очигледни утицај руског богословља које је било под несумњивим утицајем западног богословља. Ова „разрешна“ молитва је из руског Требника из 17. вијека пренијета и у нашу помјесну Цркву а коју је Петар Могила дословно преузео из латинског *Ritua-le sacramentorum* и унио је у словенски *Требник*. Овај требник је ушао у општу употребу у словенским Црквама.

Велики напредак у образовању и напретку свештенства десила се отварањем Богословије 1863. године на Цетињу, која је давала кадар за свештенство, учитеље и државне чиновнике. Од тада су за свештенике рукополагани само они кандидати који су завршили богословију. Богословија је била прва средња школа отворена на Цетињу и уопште у тадашњој Црној Гори. Била је то Привремена Богословија која је отворена одлуком књаза Николе а у договору са тадашњим архимандритом Иларионом Рогановићем. Професори су били архимандрит Нићифор Дучић и Филип Поповић Јабучанин. Иако кратког вијека (радила двије године) ова Привремена Богословија¹⁷ отворила је пут пуној богословској школи која је почела са радом 1876. године на Цетињу.

Да напоменемо на самом крају да је ради унапређења црквеног живота основана Рашко-захумска епархија са сједиштем у Острогу 1878, на чијем је челу био Епископ Висарион Љубиша. Ова Епархија је обухватала племена до ријеке Зете и новоприсаједињене крајеве око Никшића, Бањане и Пиву.¹⁸

На крају да закључимо је Богослужење Православне Цркве у Црној Гори је, у назначеном периоду, претрпјело разне спољашње утицаје и дијелило је идентичну судбину богослужбеног живота осталих Помјесних православних Цркава тога доба. Тај утицај је прије свега и највише долазио из Русије преко богослужбених књига, одежди, икона, сасуда и осталог а које се сматрало да одржава и чува православну вјеру. Међутим он се није скроз „примио“ и није имао баш све наносе и приносе као што се догађали нпр у Карловачкој Митрополији а то су моменти Писаних опроштајница грехова, цедуљица за свето причешће, клањање Светим Даровима и сл. Обнова коју је извршио Митрополит Иларион иако се не може поредити са литургијским обновама које су се јављале у том периоду као на пример у Грчкој покрет тзв. Кољивара, и сличним, ипак је била огроман, благословен и незанемарљив рад. Она је била почетак обнове која се касније развијала кроз живот Цркве у Црној Гори са изузетком другог рата и послератног периода и да би своју истинску литургијску обнову доживјела и доживљава крајем прошлог и почетком овог вијека.

¹⁶ Цијела молитва гласи: „Господ и Бог наш Исус Христос, благодаћу и милошћу свога човјекуљубља, нека ти опрости, чедо (име) сва сагрешења твоја; и ја недостојни јереј, влашћу која ми је дата, опраштам ти и разрешавам те од свих грехова твојих, у име Оца и Сина и Светога Духа. Амин.“

¹⁷ О Богословији као стручно богословској школи видјети више у: Цетињска Богословија 1992–2002, (приредио Павле Кондић), Цетиње, 2002, Пејовић Д., Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852–1916, Историјски институт Црне Горе, Цетиње, 1971, Делибашић Р., Развој школства и педагошке мисли у Црној Гори, 1830–1918, Републички завод за унапређивање школства, Титоград, 1980, 92–96, Костић М., Школе у Црној Гори, Унирекс, Подгорица, 1997, 184–228, Вуксан Д., О седамдесетогодишњици Цетињске Богословије, у Записи, Цетиње, 1940, XXIV, 337–347, http://www.bogoslovija.me/?page_id=17.

¹⁸ Милован Ивановић, О Хришћанској Цркви у Црној Гори (од 4 до 20 вијека), Народна Библиотека Р. Љумовић, КПЗ Подгорица, Подгорица, 2001, 190–191.

La vie sacramentale de l'Église orthodoxe en Monténégro du temps du métropolite Ilarion Roganovic (1860–1882)

Resume: En considérant la continuité de l'Église orthodoxe en Monténégro, mais aussi des différents déficits historiques et théologiques devant lesquels cette église se trouvait pendant les siècles, le sujet de cet ouvrage sera un examen des aspects liturgiques et théologiques de la vie sacramentale de l'Église orthodoxe en Monténégro du temps du métropolite Ilarion Roganovic (1860–1882). Cet examen inclura l'observation des caractéristiques générales de la vie liturgique de l'Église orthodoxe pendant la période mentionnée, basées pas seulement sur les faits historiques, politiques, sociaux et économiques mais aussi sur les points de vue théologiques, étant donné que l'ensemble de ces faits avait une influence énorme sur la théorie et la pratique sacramentale de l'Église de Dieu en Monténégro. Le service divin de l'Église orthodoxe en Monténégro a subi des différentes influences externes et partagé en cela le sort de la vie liturgique d'autres églises orthodoxes de cette époque.

Литература

- Габријел Фриле и Јован Влаховић, *Савремена Црна Гора*, ЦИД, Подгорица, 2001.
- Густав Раш, *Црна Гора у њричама*, ЦИД, Подгорица, 2001.
- Древнохришћанско и свейосавско наслеђе у Црној Гори*, Митрополија Црногорско-приморска, Институт за теолошка истраживања ПБФ, Цетиње — Београд, 2010.
- Ђоко Слијепчевић, *Историја СПЦ*, књига 2, Београд, 2002.
- Иларион митрополит црногорски, *Посланица парохијском свештенству*, 2, јануар 1882. године, АЦМ.
- Константин Петковић, *Црна Гора и Црнојорци*, Подгорица, 2005.
- Милован Ивановић, *О Хришћанској Цркви у Црној Гори* (од 4. до 20. вијека), Народна Библиотека Р. Љумовић, КПЗ Подгорица, Подгорица, 2001.
- Нићифор Дучић, *Историја Српске православне цркве од њрвијех десетина VII в. до наших дана и друји књижевни радови*; [приредили Душан Петковић, Радослав Таминџија ; животопис написао и уредио монах Игњатије (Марковић)], 2002.
- Павле Чупић, *Српска Православна Црква у Црној Гори*, Гласник Православне Цркве у Краљевини Србији, св. за мај и јун 1901.
- Ф. Радичевић, „Кратки преглед на наше свештенство у прошлости и садашњост“, *Просвјета*, лист за цркву и школу, св. 1, год. 6, Цетиње, 1895.
- Цркве и школе у Црној Гори, *Зайиси*, књ. 21, 6, 1939.
- Црквени Календар за просту годину 2011, Свети Архиепископски Синод СПЦ, Београд, 2011.
- Школски Законик, Црногорски законици, зборних докумената, књ. 1, Историјски Институт Републике Црне Горе, Подгорица, 1998.